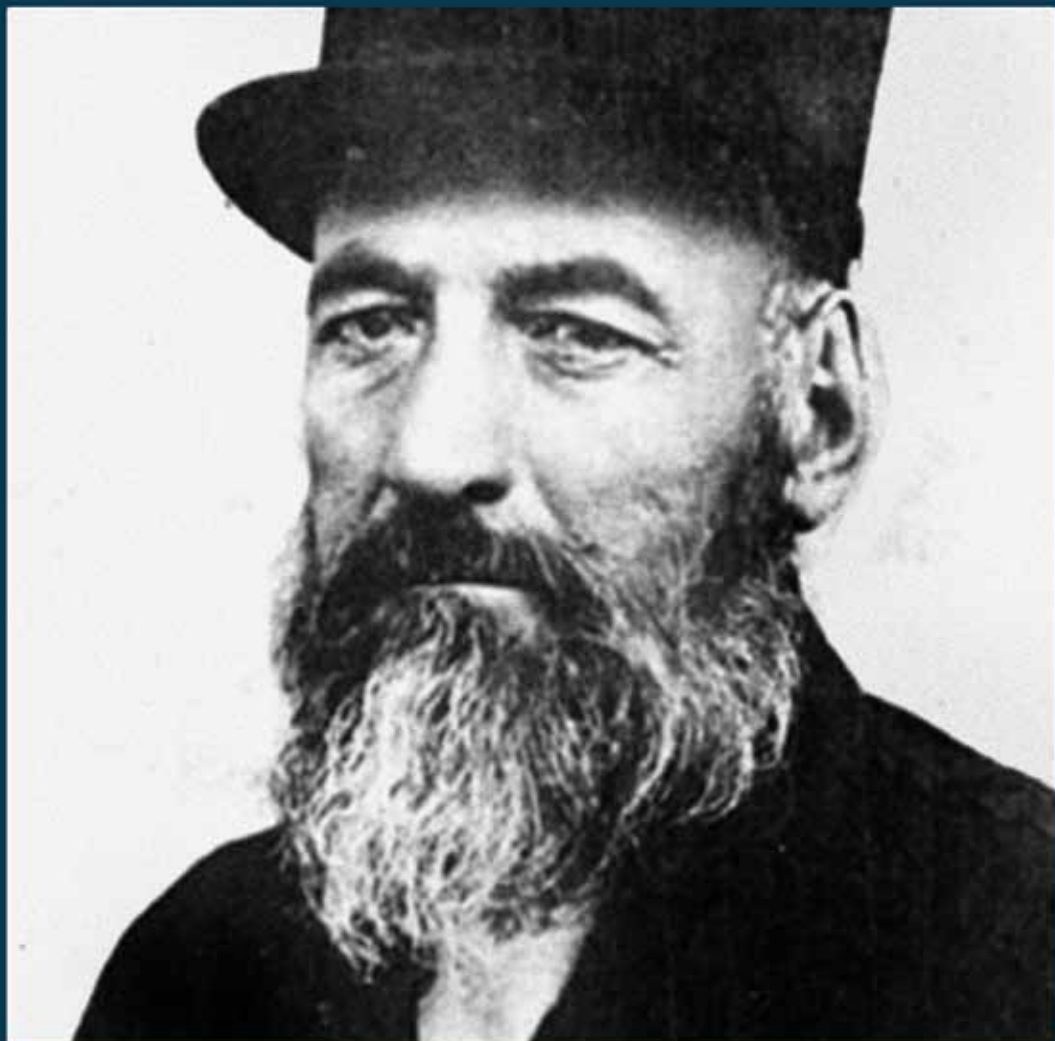

مُخَّسَرَا

شماره ۱۴۴ . تابستان ۱۴۰۰ . قیمت پنجاه و پنج هزار تومان

زّاله آموزگار . عبدالحسین آذرنگ . محمود آموزگار . سجاد آیدنلو . پریسا احدیان . رضا باقریان موحّد . گلبرگ برزین . حسین به‌روش . جوزپه پرونه
ناصر تکمیل‌همایون . زیبا جلالی نائینی . مصطفی حسینی . ابوالفضل خطیبی . هاشم رجب‌زاده . بهدخت رشديه . رسول رئیس جعفری . بهمن زبردست
گلنوش زنجان‌پور . شفق سعد . آنتونیا شرکا . محمدرضا شفیعی کدکنی . عمادالدین شیخ‌الحکمایی . آناه‌ماری شیمل . مجید عباسی . میلاد عظیمی
مقصود فرستخواه . پریسا فرد . مسعود فرهمندفر . علی قیصری . لیلا کریمی . بهرام گرامی . سیدمصطفی محقق دلماد . فائزه مردانی . مینو مشیری
حسن میرعابدینی . خسرو ناقد . پریسا نظری . رامتین نظری جو . بیژن هنری‌کار . یادنامه میرزا حسن رشديه و شعری منتشر نشده از ۱۰۵ سایه

در این شماره می‌خوانید:

شعری منتشر نشده از دوشنگ اپتیاج (۵. ۱۰. ۱۰۰)

یادگار ۸

نقد

نقش تاریخی «مراکز» و «شبکه‌ها» / محمدرضا شفیعی کدکنی ۱۰

شب «شب‌های بخارا»

علی دهباشی و شب‌های بخارا / ژاله آموزگار ۱۷

شاهنامه‌پژوهی

«اورخ» یا «اورج»، واژه‌ای ناشناخته در شاهنامه / سجّاد آیدنلو ۲۴

داستان داستان‌نویسی

داستان داستان‌نویسی (۱۳) / حسن میرعابدینی ۳۸

رمان فارسی در قری که گذشت (۲): دامگستران یا انتقامخواهان مزدک (۳۸)، طهران مخوف (۴۳) / مرگ مؤلف: صادق هدایت (۴۶) / اقلیم‌گرایی از دید ویلیام فاکنر (۴۹) / نویسندگان امروز ایران (۴): مهدی افروزش (۵۱) / روایت و زن (۵۴)

- ۶۳ در متن و حاشیه فرهنگ (۱۰) / عبدالحسین آذرنگ
واکنش به دیدگاه نسبی گرایی فرهنگی

آویزه‌ها

- ۷۴ آویزه‌ها (۶۱) / میلاد عظیمی
گناه فریدون (۷۴) / رحلت استاد محمدرضا باطنی (۷۷) / دکتر باطنی و درس مادر (۷۷) / شیر و شمشیر (۷۹) / درگذشت اسماعیل خویی (۷۹) / قحط خدای (۸۱) / کتابی دیگر از کسروی درباره تاریخ مشروطه (۸۱) / احمدرضا احمدی (۸۲) / سرو شکسته نقش دل ما بر آب زد (۸۴) / منصور اوجی (۸۵) / یک جمله از اسلام کاظمیه (۸۷)

زبان فارسی

- ۹۰ سرگذشت زبان فارسی / احسان یارشاطر / مسعود فرهمندفر

یادداشت‌های میرزااحسن رشديه

- ۱۱۷ روزشمار زندگی میرزااحسن رشديه
۱۲۱ گزارش شب میرزااحسن رشديه / پریسا احدیان
۱۲۷ یاد بعضی نفرات... / سیدمصطفی محقق داماد
۱۳۴ وسعت فکری میرزااحسن رشديه / بهدخت رشديه
۱۳۷ عنصر عقلانیت و خردباوری / مقصود فراستخواه
۱۴۰ مقاومت و استقامت در نشر فرهنگ / ناصر تکمیل‌همایون
۱۴۴ استقامت، جسارت و اعتقاد... / محمد بقایی شیرجینی
۱۴۸ چگونگی جمع‌آوری و انتشار آثار میرزااحسن رشديه / سیدرضا باقریان موحد
۱۵۲ رشديه، میراث‌دار عقل غربی و عرفان شرقی / احمد عزتی‌پرور
۱۵۵ مکتوبی از میرزا حسن رشديه / علی قیصری
۱۷۷ زندگی پدربزرگی که هرگز ندیده بودم / بهدخت رشديه
۲۰۴ یادی از میرزا حسن رشديه / رضا بابایی
۲۰۷ برگی از تاریخ شفاهی رشديه در قم / محمدهادی خالقی

- اسناد تازه‌یاب از میرزا حسن رشديه در روزنامه استوار قم/ مجید داداش‌نژاد ۲۱۲
- الگوگیری میرزاحسن رشديه از عثمانی جهت بنیان‌گذاری نظام نوین آموزشی در ایران / رحیم روح‌بخش و سیدرضا باقریان موحد ۲۱۷
- تأملی بر آراء آموزشی میرزاحسن رشديه/ سهراب یزدانی و ابراهیم بوچانی ۲۳۰
- حاج میرزاحسن رشديه/ محمدعلی صفوت ۲۴۵
- نکته مغفول مدرنیزاسیون آموزشی در ایران/ علی‌اشرف فتحی ۲۵۰
- میرزاحسن رشديه و آموزش معلمان/ مهرداد فردیار و سیدرضا باقریان موحد ۲۵۴
- رشديه و معارف جدید/ حسین محبوبی اردکانی ۲۶۴
- تهمت بابیگری به رشديه از زبان خودش/ سیدمحسن محسنی ۲۶۹
- زادروز میرزاحسن رشديه/ علی مرادی مراغه‌ای ۲۷۲
- حاج میرزا حسن رشديه/ مهدی مجتهدی ۲۷۵
- آسیب‌شناسی تعلیم و تربیت به روایت میرزاحسن رشديه/ سیدرضا باقریان موحد ۲۷۸

مسائل امروز

- این یک داستان واقعی است/ مینو مشیری ۲۹۷

یادداشت‌های ادبی و تاریخی

- یادداشت‌های ادبی و تاریخی (۱۰)/ ابوالفضل خطیبی ۳۰۰
- خداوندگار شرافت و دانش (۳۰۰)/ شکسپیر شاعر (۳۰۱)/ سام‌نامه سروده خواجه‌ی کرمانی نیست، واقعاً نیست (۳۰۳)/ اسطوره، افسانه و داستان (۳۰۵)/ شیر شمشیر به کف (۳۰۶)/ کمندافگنی رستم و گیو (۳۰۸)/ چرخ مهر؟ (۳۱۳)/ دل بردن از شیر (۳۱۴)/ بر آرزو رفتن (۳۱۵)/ دلِ مرد را مرده بُد (۳۱۶)/ سبک باش! (۳۱۷)/ به دیده همی نعل باید سپرد (۳۱۹)

حکایت‌های باستانی

- حکایت‌های باستانی (۵)/ رسول رئیس‌جعفری ۳۲۲
- اشتباه در نوشتن حوادث روز (۳۲۲)/ علاقه‌بندی و اصول علم اقتصاد (۳۲۵)/ نامه رئیس ثبت بابل (۳۲۶)/ در وصف عارف قزوینی (۳۲۶)/ یاغی شدن نایب حسین کاشی (۳۲۸)/ آزار بلندپایه (۳۲۹)/ هلاکو خان و خلیفه عباسی (۳۳۱)/ غنایم صلح (۳۳۲)/ رجال‌پروری فراهان و تفرش (۳۳۳)/ یاد غلامحسین یوسفی (۳۳۵)

چند قطعه درباره چیزهایی که برایم اهمیت دارند/ حسین به روش

۳۳۹

تاریخ معاصر

پناهنده بی پناه: سرگذشت تلخ علیرضا حکمت/ بهمن زبردست

۳۴۵

تاریخ هنر

گفت و شنود پابلو پیکاسو و براسای/ هنری میلر/ شفق سعد

۳۸۴

پژوهش ادبی

عود در مجمر شعر فارسی/ بهرام گرامی

۳۹۳

در حواشی کتاب در ایران

در حواشی کتاب در ایران (۳۱)/ محمود آموزگار

۴۰۵

حکایت فارسی مزرعه اربابی که قلعه حیوانات شد (۱)

تاریخ موسیقی ایران

پای صحبت منوچهر همایونپور/ رامتین نظری جو

۴۲۶

ادبیات جهان

نویسنده ایتالیایی نامتعارفی که کوشید فاشیست بودنش را پنهان کند/

۴۴۵

ادموند وایت/ گلبرگ برزین

از چشمه خورشید

از چشمه خورشید (۶۲)/ هاشم رجبزاده

۴۵۳

دیدار نخستین سفیر ژاپن از مدرسه مبارکه دارالفنون (۴۵۳)/ دوازده فصل باغ و بوستان و درخت در اسناد دوره قاجار (۴۵۵)/ پیشگفتار: باغ و بوستان و گلستان (۴۵۷)/ فرش ایرانی، نگاره‌ای از باغ‌های ایران، در ژاپن قرن شانزدهم (۴۶۱)/ سخنی دیگر در باره قالی ایران

(۴۶۲) / کنار رفتن نخست‌وزیر ژاپن (۴۶۲) / نخست‌وزیر تازه (۴۶۴) / نخستین سفر خارجی آقای شوگا (۴۶۵) / یارگیری‌های تازه در جنوب شرق آسیا و اقیانوس آرام (۴۶۶) / حیات کلاغ (۴۶۶) / نسخه‌پیشی در ژاپن؛ نمونه‌ای از نظم ژاپنی (۴۶۷) / محو جمعیت گربه‌ها به راههای انسانی (۴۶۸) / پارچه دست‌ساز (شیبوری)، نمونه‌ای از هنر والای ژاپنی (۴۶۹)

شب آلا والزان

- شب‌های مشترک فرهنگی و هنری میان ایران و ایتالیا / علی دهباشی ۴۷۴
پل فرهنگی بین ایران و ایتالیا / جوزپه پرونه ۴۷۶
انسانی نازنین و بانویی شریف / آنتونیا شرکا ۴۷۸
روایت کرد، آنچه دیگران ندیدند و روایت نکردند... / فائزه مردانی ۴۸۲
یک بانوی به تمام معنا اصیل ونیزی / زیبا جلالی نائینی ۴۸۷
دیالوگ بین فرهنگی، از طریق ترجمه / پریسا نظری ۴۹۲
آنا وانزان، پژوهشگر و مترجمی که مرزها را گشود / لیلا کرمی ۴۹۹

موسیقی جهان

- نغمه شادی (نیم‌نگاهی به سمفونی شماره ۹ بهتوون) / پریسا فرد ۵۰۸

اوراق سنگین

- اوراق سنگین (۱۲) / عمادالدین شیخ‌الحکمایی ۵۱۷
متن فارسی با خط کوفی سده پنجم در کتیبه‌های جایدشت فیروزآباد فارس (۵۱۷) / کتیبه محراب سال ۳۹۳ قمری در امامزاده شاه فضل‌الله جایدشت فیروزآباد (۵۲۲)

طنز

- همینطور منتظر بودم... / رضا رفیع ۵۲۵

ایرانشناسی

- مروجان ادبیات فارسی در آلمان: هردر، هامر - پورگشتال - روکرت /
آنه‌ماری شیمیل / مصطفی حسینی ۵۲۸

توانایی‌های یک طراح (یا) از توفیق و اطلاعات تا آهنگر (روبه‌رو با احمد سخاوردز) /
مجید عباسی
۵۵۰

معرفی کتاب

۵۷۸ دانشنامه‌ی مازندران، از آغاز تا پایان / بیژن هنری‌کار
۵۹۱ جستاری در مذهب اسماعیلی فردوسی / حامد مهراد
۵۹۶ میعاد در دوزخ / گلنوش زنجان‌پور
۶۰۰ کتاب کودکی / کیمیا اسدی

یاد و یادبود

۶۰۴ هوای باغ نکردیم و دورِ باغ گذشت! / خسرو ناقد
در سوگ منصور اوجی

توضیح:

در مقاله «ملی کردن نفت ایران، اثرات و ثمرات آن» نوشته‌ی دکتر محمدعلی موحد، چاپ‌شده در شماره‌ی پیشین مجله‌ی بخارا (شماره ۱۴۳)، صفحه ۲۰، سطر ۲۳، جمله «اختلاف ایران و بریتانیا بر سر ملی شدن نفت بدون مداخله‌ی امریکا امکان‌پذیر شد» بدین صورت تصحیح می‌گردد:

«فیصله‌ی اختلاف ایران و بریتانیا بر سر ملی شدن نفت بدون مداخله‌ی امریکا امکان‌پذیر نشد.»

اوراق سنگین

• اوراق سنگین (۱۲) // عماد الدین شیخ الحکامی

۲۳. متن فارسی با خط کوفی سده پنجم در کتیبه‌های جایدشت فیروزآباد فارس
کتیبه‌هایی که در ادامه می‌آید در سال ۱۳۸۳ در محوطه‌ای در جنوب روستای روزبدان در منطقه جایدشت شهر فیروزآباد استان فارس، در حین خاکبرداری با لودر به دست آمده است. همان وقت سه تصویر و اطلاعات مربوط به مکان کشف را دوست گرامی، آقای رضا نوروزی، معاونت وقت اداره کل میراث فرهنگی فارس برایم ارسال داشت. دو سال بعد نیز برای یافتن جزییات بیشتر و دیدن اصل کتیبه به همراهی ایشان به فیروزآباد رفتم. در این سفر خوشبختانه قطعه‌هایی از کتیبه‌ای از سده چهارم نیز یافته شد. روستای روزبدان در ابتدای مسیر فیروزآباد به قیر و کارزین واقع شده است.

مضمون اصلی کتیبه‌ها، فرمانهایی در باره خراج مسجدی است که احتمالاً در همین مکان کشف کتیبه قرار داشته است. در باب این مسجد و نام آن که در اصل بی‌نقطه است، و می‌توان آن را به اشکالی مانند دیکان، دینکان، دیکان، دینکان، دینکان و... خواند، چیزی در منابع جغرافیایی منطقه فیروزآباد نیافتم. این کتیبه‌ها از چند جهت دارای اهمیت‌اند:

* «اوراق سنگین»، یادداشت‌های کوتاه مبتنی بر خوانش، ارائه تصویر یا طراحی کتیبه‌های نو یافته یا نوخوانده‌ای است که در طول سالیان به قصد تدوین مقاله‌هایی مستقل نزد نگارنده گردآمده و بی سرانجام مانده‌اند؛ اما گمان می‌رود انتشار فهرست‌واره آنها نیز خالی از فواید تاریخی، فرهنگی و هنری نباشد.
** پژوهشگر موسسه باستان‌شناسی دانشگاه تهران: emad_hokamii@yahoo.com

نخست آن که به رغم کوفی بودن خط، متن همه کتیبه‌ها فارسی است. و می‌توان این نمونه‌ها را کهن‌ترین کاربرد از این دست دانست. دوم، بر خلاف بیشتر کتیبه‌های خط کوفی که بیشتر در گورنشته‌ها دیده می‌شود، این کتیبه‌ها فرمانهای حکومتی است که در همین مکان کشف کتیبه‌ها قرار داشته است. سوم، این کتیبه‌ها، موضوع نصب فرامین حکومتی در مساجد را که تا پایان دوره قاجار هم رواج داشته است، چندین قرن به عقب می‌برد.

۱. شروع متن از حاشیه سمت راست و ادامه آن در بخش مرکزی کتیبه چنین است:

فرموده‌اند از قول امیر حاجب نورالدوله^(۱) طغرل - اطال الله بقا[ه]
- کی ستین / دینار / خراج معین بر / مسجد دینکان^(۲) بر قاعده گذشته
برانند / تا در مصالح مسجد خرج / می‌کنند / و هیچ از آن بازنگیرند / و
در بقیت / حدی عم(?) و / حراست کی / درین خیزد / فسادی جو(?) /
یا سخنی بغیر از واجب کی / بدو معین ست. / موبد است تا روز قیامت.
فی شعبان / سنه خمس و خمس(?)

متأسفانه تاریخ نوشته‌شده در انتهای این کتیبه، ناتمام است. عدد یکان بی‌تردید خمس(۵) است. از عدد دوم نیز «خمس» به وضوح خوانده می‌شود. با توجه به ناپیدایی ادامه کلمه، این عدد می‌تواند دهگان: «خمسین(۵۰)»، و هم صدگان: «خمس مائه(۵۰۰)»، فرض شود. در صورتی که عدد دوم را دهگان بدانیم، باید عدد صدگان را به استناد نوع و ویژگی خط(کوفی سلجوقی) و با یادآوری این که نوشته نشدن عدد صدگان در کتیبه‌های این دوران، نمونه‌هایی دارد، ۴۰۰ یا ۵۰۰ تصور کنیم. اگر با حذف دهگان، تاریخ را دورقمی بدانیم، کلمه دوم را می‌توان بخش نخست «خمس مائه» دانست. بنابراین تاریخ‌های محتمل کتیبه می‌تواند ۴۵۵، ۵۵۵ یا ۵۰۵ قمری باشد.

برای گزینش یکی از این سه تاریخ، می‌توان از نام‌های یادشده در متن بهره گرفت. نام صادرکننده فرمان در کتیبه نخست: «امیر حاجب نورالدوله طغرل» و در کتیبه دوم: «نورالدوله یرنقش بن سلطان طغرل» ذکر شده است. با توجه به وجود سه حاکم طغرل نام در دوره سلجوقی، یعنی طغرل اول (درگذشته رمضان ۴۵۵)، طغرل دوم (حک: ۵۲۵ تا ۵۲۹)، و طغرل سوم (حک: ۵۷۱ تا ۵۹۰) این کتیبه را

(۱) در کتیبه دیگر: فرموده آمد. نیز در اصل کتیبه نور للدوله.

(۲) نام دینکان در نزدیکی شیراز دیده می‌شود. نیز دینکان می‌تواند برگرفته از نام یکی از جشنهای ایران قدیم باشد در کنار جشنهای سده، آذرچشن، سیرسور، خرم روز، آبریزکان، بادروز، برسه، مردگیران و جز آن. همچنان که شاید نام روزبدان نیز شکل دیگری از جشن «بادروز» باشد.

• کتیبه فرمان فارسی جایدشت فیروزآباد فارس (کتیبه ۱)

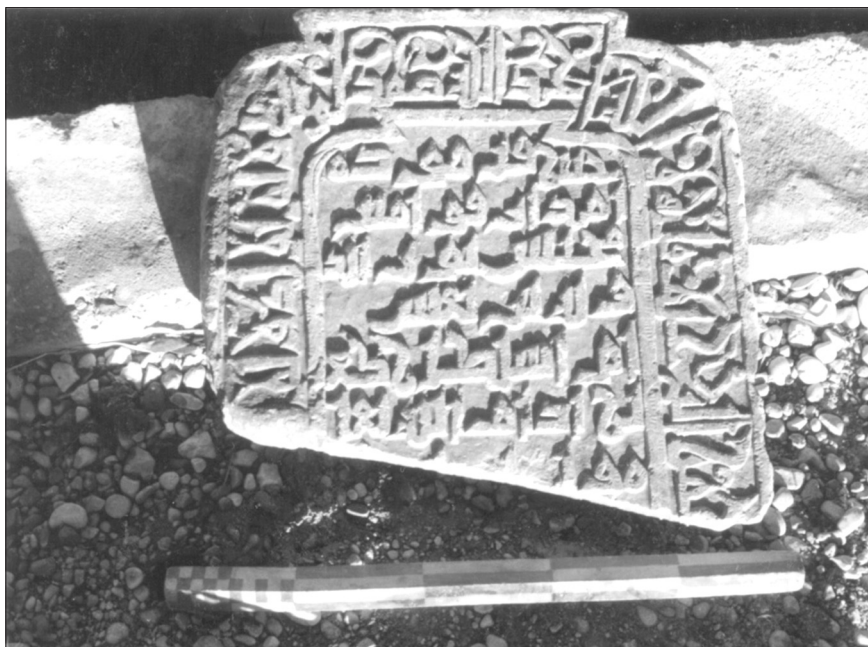
تنها می‌توان به طغرل اول نسبت داد و تاریخ آن را ۴۵۵ یعنی همان سال مرگ او دانست. اما همچنان این ابهام باقی می‌ماند که چرا در کتیبه نخست به جای سلطان، طغرل را «امیر حاجب» (امیرالامرا و واسط سلطان و وزیر) خوانده است؟ علاوه بر آن که لقب طغرل در منابع تاریخی به صورت رکن الدین، و نه نورالدوله^(۱) آمده است. امیدوارم این نوشته، پژوهشگران دوره سلجوقی را برای روشن کردن نقاط تاریک برانگیزاند.

۲. متأسفانه بخشی از میانه کتیبه از بین رفته و نیمه پایین کتیبه نیز آسیب فراوان دیده است. متن دور کتیبه، سوره توحید است و بخشهای افتاده ابتدا و انتهای سوره، میزان افتادگی و شکستگی کتیبه را نشان می‌دهد:

حاشیه:

بسم الله الرحمن الرحيم. قل هو الله احد الله [ال] صمد لم يلد و لم يولد
و لم [یکن له کفواً احد].

(۱) از دوستان دانشمندم، عثمان غازی اوزگودنلی و داوید دوران‌گدی برای اظهار نظرشان سپاسگزارم.

• کتیبه فرمان فارسی یرنقش، جایدشت فیروزآباد (کتیبه ۲)

چنین فرموده / آمد از قول [ل] امیر / محبس، نورالدّوله یرنقش / ابن^(۱)
[ل] - سلطان طغرل [ل]^(۲) - اَدَامَ اللهُ بَقَاَه و +++.

در این کتیبه، میان نام یرنقش و سلطان طغرل کلمه نابجای «ام» نوشته شده است. با فرض اتصال دهانه دو دندانه ابتدای کلمه و توجه به یکسان‌نگاری حرف نون و پایان حرف میم، این کلمه احتمالاً همان «ابن» است که درست حجاری نشده است. احتمال دیگر افتادگی دندانه پس از میم و صورت «امیر» است. اما هم طغرل اول فرزندی نداشته و هم عبارت فلان، امیر فلان نیز عبارت رایجی نبوده است.

۳. در ۶ پاره کتیبه دیگر، این کلمات خوانده می‌شود. نوار دور کتیبه، آیات و کلماتی از سوره توحید است و در وسط کتیبه چنین نوشته شده است:

[بسم الله الرحمن الرحيم. الله كفاه / و خدای تعالی / +++ ++ [مؤ]
منین جلیس / +++ ++ نورالملک / غیره هر +++ بود / و کبیره / +++
+++ را روز / جان گردد / پنج دینار از خراج دینکان [ا]قطاع / همچنان بر
قاعده [گذشته برانند] / دینکان داشته کی /

(۱) در اصل ام. ظاهراً اشتباه حجار است.

(۲) اصل: طغرل لر

• کتیبه فارسی فرمان نورالملک جایدشت فیروزآباد فارس (کتیبه ۳)

• وضعیت کتیبه‌ها در هنگام کشف و شکسته شدن با بیل مکانیکی و لودر

احتمال دارد که دو پاره از این بخش، متعلق به کتیبه‌ای دیگر باشد. اما موضوع متن با توجه به عبارتهای باقی‌مانده، ظاهراً همان مضمون کتیبه نخست است. وجود عبارت «الله کفاه» پس از بِسْمِله، شاید راهنمای خوبی برای یافتن تاریخ و نام صادرکننده فرمان باشد.

۴. کتیبه وقف بر مسجد دینکان از سال ۵۲۵ قمری

کتیبه فارسی ناقص دیگری که ظاهراً کتیبه وقف املاکی بر مسجد دینکان است در میان تکه سنگهای موجود دیده می‌شود. از پنج سطر بخش نخست این عبارات خوانده می‌شود:

از معامله فیروز در دی[نکان و از معا]مله الحسن لبستان دینار+++ /
بهمن محمد به وقف^(۱) مس[جد دینکا]ن کرد. - طلباً لثوابه - هم[ه] /
این قدر از این مس[جد]+++.

در دو تکه مجزا که با توجه به اندازه لبه، ظاهراً متعلق به همین کتیبه است، تاریخ ۵۲۵ خوانده می‌شود:

خمس عشرين و خمس مایه [۵۲۵]

۵۲۲

۲۴. کتیبه محراب سال ۳۹۳ قمری در امامزاده شاه فضل الله جایدشت فیروز آباد

بنای امامزاده متأسفانه کاملاً نوسازی شده است. اما تکه‌هایی از کتیبه‌ای از سده چهارم در آن موجود است که به درستی نمی‌دانیم از همین مکان به دست آمده یا از جای دیگری به این امامزاده منتقل شده است. تنها بخش تاریخ کتیبه خوانده می‌شود. با توجه به تصویر قندیل میان بخشی از کتیبه، و عبارت «تقرباً إلى الله»، ظاهراً متعلق به محرابی کوچک بوده است. متن بخش بازمانده علاوه بر سوره توحید که دور کتیبه نوشته شده، چنین است:

فی سنة ثلث و تسعين / و ثلثمایه، تقرباً إلى / الله تعالى، عصم الله
ذنوبه [و] ختم له بالخیر /+++.

(۱) در متن کتیبه، «به وقف» به صورت «توقع» (بی‌نقطه) نوشته شده است.

• کتیبه وقف بر مسجد دینکان از سال ۵۲۵ قمری (کتیبه ۴)

• بخشی از کتیبه محراب، امامزاده شاه فضل الله جایدشت فیروزآباد فارس (کتیبه ۲۴)